

М. П. Плахтієнко

Періодичні функції на замкнених траєкторіях з групою симетрій L_4PC

(Представлено академіком НАН України Ю. О. Митропольським)

The multitude of periodic functions, which is determined by the motion of a point on closed symmetric flat curves of the one-parametric family is constructed. These functions are obtained by the calculation of Cartesian coordinates of the point as functions of the arc length of a line. The 2π -periodic functions which differ from classical ones by the sign of curvature at every point of their existence are discovered.

1. Геометрична симетрія часто зустрічається в об'єктах неживої і живої природи. В хімії та мінералогії симетрія відображається геометричною конфігурацією молекул та кристалів [1, 2]. Явище філотаксису, дзеркальної та радіальної симетрії є предметом моделювання розвитку живих об'єктів із застосуванням сучасних математичних методів [3, 4]. Особливі прояви симетрії спостерігаються в множині елементарних частинок атомного ядра, кожна з яких має свій антисиметричний об'єкт — античастинку [5]. Періодичні рухи матеріальних систем також можуть бути прикладом динамічної симетрії, де враховується час як координата події. Теорія періодичних та квазіперіодичних рухів є найбільш розробленою в сучасному динамічному аналізі коливальних та небесно-механічних систем [6–11]. Конструктивним апаратом дослідження циклічних рухів фізико- та небесно-механічних об'єктів є колові та сферичні функції. Проте об'єкти і процеси земної механіки потребують застосування також періодичних функцій неколової природи. Це перш за все об'єкти мінералогії, житлового і промислового будівництва. Значною мірою це стосується спеціальних об'єктів машинобудування, створюваних за технологіями типу “Стелс”, зовнішня поверхня яких з метою непомітності для радарів є плоско-ребристою. Для моделювання поверхонь таких об'єктів можуть стати в нагоді недиференційовані періодичні функції, задані на негладких замкнених лініях, якими є многокутники. Адекватне моделювання процесів руху віброударних систем досягається також із застосуванням періодичних функцій неколової природи [12, 13].

В пропонованій роботі побудована множина періодичних функцій, що визначаються однопараметричною множиною симетричних з групою L_4PC замкнених траєкторій руху точки на площині. При одиничному значенні параметра множини існує єдина траєкторія у формі ромбоквадрата, яка породжує функції мінімального періоду бажаної структури для застосування в будівельній архітектурі, спеціальному машинобудуванні та кристалографії [12, 13].

2. Спосіб зображення руху точки по замкненій симетричній траєкторії. Розглянемо на площині множину замкнених ліній, що задаються рівнянням

$$|x|^p + |y|^p = 1, \tag{1}$$

де p — дійсне число, $0 < p < \infty$. Звідси видно, що $|x|, |y| \leq 1$. Рівняння (1) не змінюється від заміни x на $\pm y$. На рис. 1 зображені замкнені криві (1) для п'яти різних значень па-

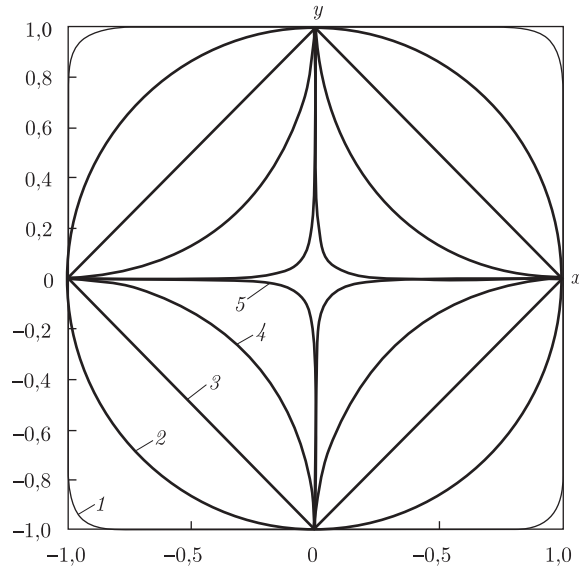

Рис. 1. Закриті лінії групи симетрій L_4PC :
 1 — квадрaгл; 2 — коло; 3 — ромбоквaдрaт; 4 — антиколо; 5 — антиквaдрaгл

раметра p . Лініями симетрії цих кривих є осі Ox , Oy декартової системи координат Oxy та лінії $y = \pm x$, які є ізогональними для множини кривих (1). Отже, лінії (1) дійсно належать до класу симетрії з групою L_4PC . При $p = 2$ рівняння (1) описує одиничне коло, яке належить класу симетрії порядку L_∞ . Вся множина кривих (1) розділяється лінією при $p = 1$ (ромбоквaдрaтом) на дві підмножини: екстраромбічні при $p > 1$ та інтроромбічні при $p < 1$. Вони відрізняються характером орієнтації їх дотичних при обході кривих проти годинникової стрілки. У першому випадку ці дотичні повертаються на один оберт *проти* годинникової стрілки, а в другому — *за* годинниковою стрілкою. Як наслідок, різка відмінність кута $\alpha = \arctg(dy/dx)$ нахилу дотичних до кривих множини (1). Для $p > 1$ маємо $\alpha = \pi/2$ при $x = \pm 1$ і $\alpha = 0$ при $x = 0$. Подібну орієнтацію дотичних має коло. При $p \gg 1$ ці лінії за формою наближаються до квадрата зі згладженими кутами та з периметром $P \approx 8$, яку назвемо “квaдрaгл”. Для $p < 1$, навпаки, $\alpha = 0$, коли $x = \pm 1$ і $\alpha = \pi/2$ при $x = 0$. Для малих значень параметра $p \ll 1$ форма ліній прямує до загостреної астроїди з периметром як у “квaдрaглa”: $P \approx 8$. Цю лінію назвемо “антиквaдрaгл”. Лінія 4 ($p \approx 0,5615$) має довжину, рівну 2π , назвемо її “антиколо”. При $p = 1$ маємо ромбоквaдрaт, а при $p = 2$ — коло.

Оскільки точка на лініях (1) площини Oxy має один ступінь свободи, як узагальнену координату виберемо довжину дуги (шляху) σ , що проходить точка в напрямку проти руху годинникової стрілки. Початок відліку довжини шляху виберемо в точці $y = 0, x = 1$. При проходженні траєкторій (1) за стрілкою годинника параметр σ будемо вважати від’ємним. Обчислимо довжину замкнених ліній (1). При одиничній швидкості руху довжина цих ліній визначає період обертання точки по замкненій траєкторії. Тому шукану довжину будемо позначати через $T = T(p)$ і обчислимо її як контурний інтеграл за лінією (1)

$$T = \oint d\sigma, \quad d\sigma = \sqrt{dx^2 + dy^2}.$$

Беручи до уваги симетрію замкнених ліній, маємо

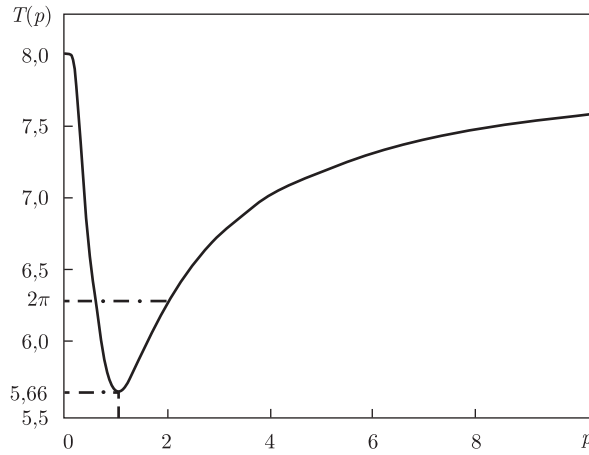

Рис. 2. Графік залежності $T(p)$

$$T = T(p) = 4 \int_0^1 K(x, p) dx, \quad (2)$$

$$K(x, p) = \frac{d\sigma}{dx} = \sqrt{[(1 - |x|^p)^{1/p-1}|x|^{p-1}]^2 + 1}.$$

При $p = 1$ знаходимо $T(1) = 4\sqrt{2}$. Для всіх $p \neq 1$ інтеграл (2) не є власним. При $p > 1$, $x = \pm 1$ ($p < 1, x = 0$) підінтегральна функція має розрив другого роду. Коли $p = 2$, інтеграл (2) обчислюється у формі трансцендентного числа $T(2) = 2\pi$, що відповідає довжині кола одиничного радіуса. В усіх інших випадках інтеграл формули (2) може бути вирахований числовим способом.

Для отримання високоточних результатів необхідно виключити точки розриву з інтервалу інтегрування. Скористаємося симетричністю ліній (1) відносно прямої $y = x$. Ця пряма ділить дуги траєкторій (1) в першому і третьому квадранті на рівновеликі дуги в точках, що мають абсциси $x = \pm x^* = \pm(1/2)^{1/p} = y^*$. Отже, при $p > 1$ маємо $T(p) = 8 \int_0^{x^*} K(u, p) du$,

а при $p \leq 1$ — $T(p) = 8 \int_{x^*}^1 K(u, p) du$.

З рис. 1 неважко переконатись, що мають місце граничні співвідношення $\lim_{p \rightarrow \infty} T(p) = \lim_{p \rightarrow +0} T(p) = 8$.

На рис. 2 наведено графік лінії $T(p)$, що має асимптоту $T = 8$ і точку мінімуму, де $\left. \frac{dT}{dp} \right|_{p=4\sqrt{2}} = 0$. Усі лінії, паралельні осі абсцис цього графіка при $8 > T > 4\sqrt{2}$, перетинають криву $T(p)$ у двох точках, які будемо називати еквіперіодними. Еквіперіодним точкам відповідають замкнені лінії (1) однакової довжини. Координати $y_p = y(\sigma, p)$, $x_p = x(\sigma, p)$, обчислені як функції довжини траєкторії (1), позначимо через $y_p(\sigma) = \text{sip}(\sigma)$, $x_p(\sigma) = \text{cosip}(\sigma)$. При русі точки по лініях (1) $\sigma = \sigma(t)$, де t — параметр часу. Отже, ці функції є періодичними з періодом $T_p = T(p)$

$$\text{sip}(\sigma) = \text{sip}(\sigma + T_p), \quad \text{cosip}(\sigma) = \text{cosip}(\sigma + T_p).$$

Будемо називати їх p -гармоніками. Вводимо також функцію p -тангенса $\text{tap}(\sigma) = \text{sip}(\sigma)/\text{cosip}(\sigma)$. Ця функція має період $T_p/2$, тобто $\text{tap}(\sigma) = \text{tap}(\sigma + T_p/2)$. Побудуємо функцію $\text{гір}(\sigma)$ за формулою

$$\text{гір}(\sigma) = \sqrt{\text{cosip}^2\sigma + \text{sip}^2\sigma},$$

що визначає віддаль поточної точки траєкторій (1) від початку координат, вона є періодичною з періодом $T_p/4$, $\text{гір}(\sigma) = \text{гір}(\sigma + T_p/4)$, але для $p = 2$ $\text{гір}(\sigma) \equiv 1$. Також як і для ромбічних функцій [13], для розв'язку тригонометричних задач основне значення мають нормовані функції $n \text{sip}(\sigma) = \text{sip}(\sigma)/\text{гір}(\sigma)$, $n \text{cosip}(\sigma) = \text{cosip}(\sigma)/\text{гір}(\sigma)$.

Для введених функцій мають місце такі функціональні тотожності:

$$|\text{sip}(\sigma)|^p + |\text{cosip}(\sigma)|^p = 1, \quad n\text{sip}^2(\sigma) + n\text{cosip}^2(\sigma) = 1.$$

Останнє співвідношення робить справедливими класичні теореми синусів і косинусів для плоских трикутників із заміною класичних синусів і косинусів на функції $n \text{sip}(\sigma)$, $n \text{cosip}(\sigma)$. Ці функції будемо називати узагальненими тригонометричними функціями для замкнених ліній з групою симетрій $L_4\text{PC}$. Для функцій $\text{sip}(\sigma)$, $\text{cosip}(\sigma)$ мають місце формули для значень σ , що лежать в околі точок перетину траєкторій з осями декартових координат, аналогічні формулам для колових функцій. У подальшому знадобиться табл. 1.

Формули в таблиці є також наслідком симетрії ліній (1) з групою $L_4\text{PC}$. Аналогічні формули мають місце і для нормованих функцій

$$n\text{sip}(\sigma), \quad n\text{cosip}(\sigma).$$

3. Спосіб обчислення функцій $\text{sip}(\sigma)$, $\text{cosip}(\sigma)$ для довільного значення параметра p без використання таблиць або нескінченних степеневих рядів. Виключення точок нерегулярності з інтервалу інтегрування. Для побудови залежності $x(\sigma) = \text{cosip}(\sigma)$ будемо виходити із формули поточної довжини траєкторії (1), як функції абсциси рухомої точки

$$\sigma_p = - \int_1^x K(u, p) du. \quad (3)$$

Звідси знаходимо $\sigma_p = f(x)$. Обертаючи функцію $\sigma_p = f(x)$, маємо $x = f^{-1}(\sigma) = x(\sigma_p)$. У першому квадранті осей Oxy функція $\sigma_p = f(x)$ є монотонною, тому побудова залежності $x = f^{-1}(\sigma_p)$ зводиться до побудови графіка (3) відкладанням значення x по осі ординат, а величини σ_p — по осі абсцис. Далі індекс p змінної σ_p будемо опускати. Функція $\text{cosip}(\sigma)$ повинна будуватись як парна функція аргументу σ $\text{cosip}(\sigma) = \text{cosip}(-\sigma)$. Функцію $\text{sip}(\sigma)$ обчислюємо згідно з формулою (1)

$$y(\sigma) = \text{sip}(\sigma) = \pm(1 - |x(p)|^p)^{1/p}, \quad (4)$$

Таблиця 1

σ	$\text{sip}(\sigma)$	$\text{cosip}(\sigma)$
$\frac{T_p}{4} \mp \sigma$	$\text{cosip}(\sigma)$	$\pm \text{sip}(\sigma)$
$\frac{T_p}{2} \mp \sigma$	$\pm \text{sip}(\sigma)$	$-\text{cosip}(\sigma)$

як непарну функцію $\sigma \operatorname{sip}(\sigma) = -\operatorname{sip}(-\sigma)$. Цю залежність можна також обчислити за формулою типу (3), змінивши в ній інтервали інтегрування

$$\sigma = \int_0^y K(u, p) du. \quad (5)$$

Ця формула породжує залежність $\sigma = H(y) = H(\operatorname{sip}(\sigma))$, обертаючи яку, отримуємо $y(\sigma) = \operatorname{sip}(\sigma) = H^{-1}(\sigma)$.

Для отримання високоточних результатів при користуванні формулами (3), (5) треба виключати точки розриву функції $K(u, p)$ з інтервалів інтегрування. Викладемо алгоритм такого виключення. Цей алгоритм передбачає паралельне обчислення функцій $\operatorname{cosip}(\sigma)$, $\operatorname{sip}(\sigma)$ з інтегральних співвідношень типу (3), (5) на інтервалах x , y , що не містять точок розриву функції $K(u, p)$ і подальшого використання рівняння в'язі (1) для інтервалів з точками розриву. За наявності групи симетрії порядку L_4 ПС інтегральні формули використовуються тільки в першій чверті періоду.

Нехай $p > 1$, тоді з інтервалів інтегрування виключаємо точку $x = 1$. Відрізок функції $x(\sigma) = \operatorname{cosip}(\sigma)$ обчислюємо за формулою

$$\sigma = \int_x^{x^*} K(u, p) du + \frac{T_p}{8}, \quad 0 \leq x \leq x^*, \quad (6)$$

що продукує значення σ в зсунутому інтервалі: $T_p/8 \leq \sigma \leq T_p/4$. Функцію $\operatorname{sip}(\sigma) = y(\sigma)$ обчислюємо для величини σ в початковому інтервалі $0 \leq \sigma \leq T_p/8$ за формулою

$$\sigma = \int_0^y K(u, p) du, \quad 0 \leq y \leq y^*. \quad (7)$$

Далі, для відтворення функцій $x(\sigma)$, $y(\sigma)$ на інтервалі першого чверть періоду маємо такі алгебраїчні формули:

$$\begin{aligned} x(\sigma) &= (1 - y(\sigma)^p)^{1/p}, & x^* \leq x(\sigma) \leq 1, \\ y(\sigma) &= (1 - x(\sigma)^p)^{1/p}, & y^* \leq y(\sigma) \leq 1. \end{aligned} \quad (8)$$

Подальші побудови ґрунтуються на застосуванні мультиплікаторно-зсувних операцій [14]. Так, згідно з табл. 1 маємо

$$\operatorname{sip}\left(\sigma + \frac{T_p}{4}\right) = \operatorname{cosip}(\sigma). \quad (9)$$

Отже, згідно з формулами (6)–(8) маємо функцію $\operatorname{sip}(\sigma)$ $0 \leq \sigma \leq T_p/2$ для першого півперіоду. Далі, використовуючи табл. 1, маємо таку інверсно-зсувну формулу:

$$\operatorname{sip}\left(\sigma + \frac{T_p}{2}\right) = -\operatorname{sip}(\sigma), \quad 0 \leq \sigma \leq \frac{T_p}{2}. \quad (10)$$

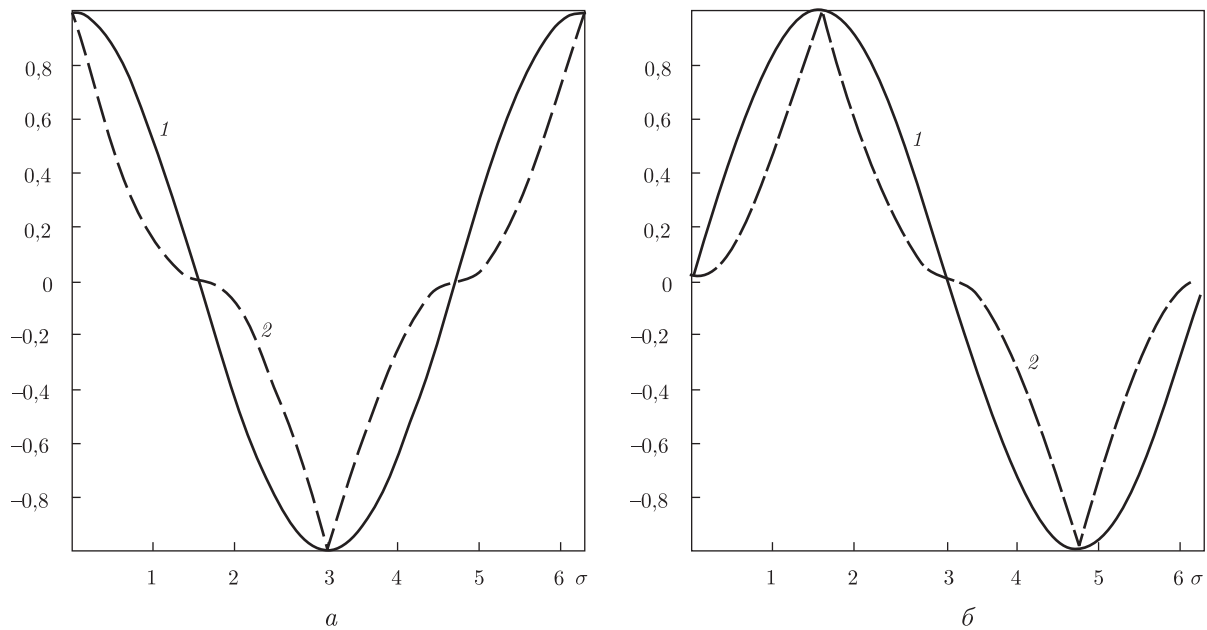

Рис. 3. Еквіперіодичні гармоніки та антигармоніки для $T = 2\pi$.

a: 1 – $\cos \sigma$, $p = 2$; 2 – $\text{antcos } \sigma$, $p = 0,56149$;

б: 1 – $\sin \sigma$, $p = 2$; 2 – $\text{antsin } \sigma$, $p = 0,56149$

Таким чином, функція $\text{sip}(\sigma)$ стає відомою для всього періоду: $0 \leq \sigma \leq T_p$. Функцію $\text{cosip}(\sigma)$ для всього інтервалу $0 \leq \sigma \leq T_p$ можна обчислити суто алгебраїчним способом $\text{cosip}(\sigma) = \pm(1 - |\text{sip}(\sigma)|^p)^{1/p}$, при цьому знак (+) береться для $0 \leq \sigma \leq T_p/4$ і $3T_p/4 \leq \sigma \leq T_p$; знак (–) дійсний для $T_p/4 < \sigma < 3T_p/4$. Формули (6)–(10) є точними, як отримані без застосування нескінченних рядів типу Тейлора.

Аналогічні побудови з виключенням значень $x = 0$, $y = 0$ з інтервалів інтегрування мають місце при обчисленні шуканих функцій $\text{cosip}(\sigma)$, $\text{sip}(\sigma)$ при $p < 1$. Відмінність полягає лише в обчисленні інтегралів для $\text{cosip}(\sigma)$ у початковому $0 \leq \sigma \leq T_p/8$ ($x^* \leq x(\sigma) \leq 1$), а для $\text{sip}(\sigma)$ ($y^* \leq y(\sigma) \leq 1$) в зсунутому $T_p/8 \leq \sigma \leq T_p/4$ інтервалах. Алгебраїчні формули (8) у цьому випадку дають значення шуканих функцій в інтервалах, що містять значення $x = 0$, $y = 0$, $0 \leq x(\sigma) \leq x^*$, $0 \leq y(\sigma) \leq y^*$. Враховуючи викладений алгоритм і використовуючи ПЕОМ, побудуємо пару еквіперіодичних функцій, що відповідають періоду $T = 2\pi$. Підставляючи у формулу (2) $T(p) = 2\pi$, знаходимо два такі корені: $p_1 = 0,5615$, $p_2 = 2$. На рис. 3 зображені еквіперіодичні гармоніки $\text{sip}(\sigma, p_i)$, $\text{cosip}(\sigma, p_i)$, $i = 1, 2$. Як бачимо, корінь p_2 відповідає класичним тригонометричним функціям: $\text{cosip}(\sigma, p_2) = \cos(\sigma)$, $\text{sip}(\sigma, p_2) = \sin(\sigma)$. Неперервні функції $\text{cosip}(\sigma, p_1) = \text{antcos}(\sigma)$ та $\text{sip}(\sigma, p_1) = \text{antsin}(\sigma)$ мають розривні похідні в трьох та двох точках на одному періоді їх існування. Видно також, що отримані пари періодичних функцій відрізняються знаком $k(\sigma)$ кривизни в кожній точці їх існування.

Для подальшого використання введемо такі означення стосовно обертання дотичної (OD).

Означення 1. OD плоскої кривої в точці будемо називати кутову швидкість повороту її вектора дотичної в точці, яка рухається за законом $x = x(t)$, $y = y(t)$, де t – параметр часу, $OD = k(\sigma)d\sigma/dt$.

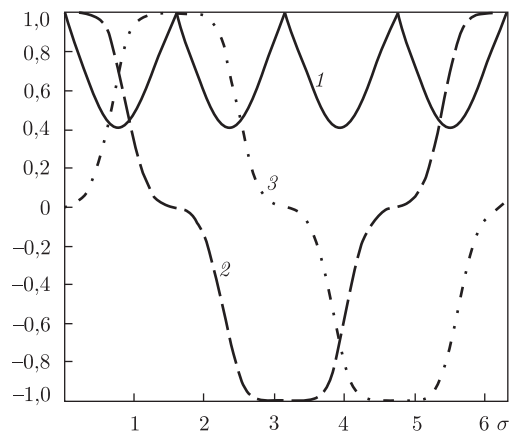

Рис. 4. Нормувальна функція $\text{rip}(\sigma)$ та нормовані гармоніки для $p = 0,5615$: 1 — $\text{rip}(\sigma)$; 2 — $\text{ncos}(\sigma)$; 3 — $\text{nsin}(\sigma)$

Означення 2. Пару періодичних функцій, однакових за періодами, областями визначення та існування, але протилежних за знаком OD , будемо називати функцією і “антифункцією”.

Отже, на підставі означень 1, 2 функції $\text{cosip}(\sigma, p_1)$ і $\text{sip}(\sigma, p_1)$ назвемо антикосинус (antcos) і антисинус (antsin) відповідно. Згідно з формулою (1) множину кривих однакової довжини при $p > 1$ (екстраромбічні криві) і $p < 1$ (інтратромбічні криві) можна також назвати функціями і “антифункціями”.

На рис. 4 зображені нормовані p -гармоніки

$$\text{ncos}(\sigma) = \frac{\text{antcos}(\sigma, p_1)}{\text{rip}(\sigma, p_1)}, \quad \text{nsin}(\sigma) = \frac{\text{antsin}(\sigma, p_1)}{\text{rip}(\sigma, p_1)},$$

$$\text{rip}(\sigma, p_1) = (\text{antcos}^2(\sigma, p_1) + \text{antsin}^2(\sigma, p_1))^{1/2}.$$

Як бачимо, алгебраїчна операція нормування негладких 2π -періодичних p -гармонік функцією $\text{rip}(\sigma, p_1)$ робить їх гладкими. Тому справедливе таке твердження.

Твердження. Для отримання неперервної похідної від частки або добутку двох неперервних функцій існування неперервних похідних від функції чисельника і знаменника або співмножників є умовою достатньою, але не необхідною.

Розглянемо випадок $p = 1$, при якому $K(u, 1) = \sqrt{2} = q$, і функцію $x(\sigma) = \text{cosip}(\sigma)$ визначаємо безпосередньо з рівняння (3)

$$\sigma = -q \int_1^x du.$$

Звідси маємо

$$x(\sigma) = 1 - \frac{\sigma}{q}$$

при $0 \leq \sigma \leq 2q$, $-1 \leq x(\sigma) \leq 1$. Тобто шукана функція визначена на півперіоді її аргументу. Далі скористаємося табл. 1 $\text{cosip}(T/2 + \sigma) = -\text{cosip}(\sigma)$ для будь-яких p . Отже, інверсія

останньої формули і перенесення значень її лінії вправо на $2q$ дає завершальний відрізок функції на другому півперіоді

$$x(\sigma) = \operatorname{cosip}(\sigma) = \frac{\sigma}{q} - 3, \quad 2q < \sigma \leq 4q.$$

Функцію $\operatorname{sip}(\sigma)$ обчислюємо за алгебраїчною формулою (4) при $p = 1$. У результаті отримуємо

$$\operatorname{sip}(\sigma) = \begin{cases} \frac{\sigma}{q} & \text{при } 0 \leq \sigma \leq q, \\ 2 - \frac{\sigma}{q} & \text{при } q < \sigma \leq 3q, \\ \frac{\sigma}{q} - 4 & \text{при } 3q < \sigma \leq 4q. \end{cases}$$

Функції $\operatorname{sip}(\sigma, 1) = \operatorname{sir}(\sigma)$, $\operatorname{cosip}(\sigma, 1) = \operatorname{cor}(\sigma)$ з періодом $T(1) = 4\sqrt{2}$ назвемо ромбічними, як такі, що породжені ромбоквдратом. Вони відповідають єдиному мінімуму кривої $T(p)$ і не мають спряжених з ними еквіперіодичних “антифункцій”. На множині замкнених ліній (1) функції $\operatorname{sir}(\sigma)$, $\operatorname{cor}(\sigma)$ постають єдиними елементарними і неповторними періодичними функціями мінімального періоду. За допомогою нормованих ромбічних гармонік задачі тригонометрії на площині розв’язуються виключно алгебраїчним способом [13].

Таким чином, на визначеній множині замкнених ліній з групою симетрій $L_4 4PC$ побудована однопараметрична система елементарних функцій з періодами $T_p \in [4\sqrt{2}, 8)$. Показано, що в інтервалі періодів $8 < T_p < 4\sqrt{2}$ кожній елементарній функції відповідає “антифункція”. Функції і “антифункції” мають однакові періоди, області задання та існування, але відрізняються знаком кривизни в кожній точці їх існування. Відкриті функції “антисинус” і “антикосинус” з періодом 2π . Доведено, що елементарні функції з періодом $4\sqrt{2}$ не мають відповідних “антифункцій” і на визначеній множині замкнених ліній постають єдиними функціями.

1. Костов И. Кристаллография. – Москва: Мир, 1966. – 527 с.
2. Шубников А. В. Атлас кристаллографических групп симметрии. – Москва: Изд-во АН СССР, 1946. – 55 с.
3. Боднар О. Я. Геометрия филотаксиса // Доп. НАН України. – 1992. – № 9. – С. 9–14.
4. Стахов А. П., Ткаченко И. С. Гиперболическая тригонометрия // Там само. – 1993. – № 7. – С. 9–14.
5. Ландау Л. Д., Лифшиц Е. М. Квантовая механика. Т. 3. – Москва: Физматгиз, 1963. – 702 с.
6. Боголюбов Н. Н., Митропольский Ю. А. Асимптотические методы теории нелинейных колебаний. – Москва: Физматгиз, 1963. – 410 с.
7. Митропольский Ю. А. Проблемы асимптотической теории нестационарных колебаний. – Москва: Наука, 1964. – 431 с.
8. Боголюбов Н. Н., Митропольский Ю. А., Самойленко А. М. Метод ускоренной сходимости в нелинейной механике. – Киев: Наук. думка, 1969. – 244 с.
9. Митропольский Ю. А. Нелинейная механика. Одночастотные колебания. – Киев: Ин-т математики, 1997. – 388 с.
10. Субботин М. Ф. Курс небесной механики. – Ленинград; Москва: ОГИЗ, 1941. – Т. 1. – 344 с.
11. Шарлье К. Небесная механика. – Москва: Наука, 1966. – 627 с.
12. Журавлев В. Ф., Климов Д. М. Прикладные методы в теории колебаний. – Москва: Наука, 1988. – 326 с.
13. Плахтієнко М. П. Ромбічні функції: початки теорії та прикладні задачі. – Київ, 2005. – 132 с.
14. Степанец А. И. Классификация и приближение периодических функций. – Київ: Наук. думка, 1987. – 268 с.

Інститут механіки ім. С. П. Тимошенка
НАН України, Київ

Надійшло до редакції 31.05.2007